

ბრიგოლ რუხაძე

ფილოსოფიის განსაზღვრებანი წმიდა იოვანე დამასკელის მიხედვით *

ცნობილი ღმრთისმეტყველის, ღირსი იოვანე დამასკელის (+753 წ.) მთავარი თხზულების «წყარო ცოდნისა» პირველი ნაწილი ძირითად თეოლოგიურ-ფილოსოფიურ ცნებათა განმარტებებს ეთმობა. პირობითად ამ შესავალ ნაწილს „ფილოსოფიური თავები“, ან დი-ალექტიკა ეწოდება. ქართულად ის ჯერ ღირ. ეფრემ მცირემ (XI ს.), შემდეგ კი ღირ. არსენ იყალთოელმა (XI-XII სს.) თარგმნეს. არსენისეულ რედაქციას, ეფრემისეულისგან განსხვავებით, აკლია ორი თავი, რომელთაგან ერთ-ერთი სწორედ ფილოსოფიის განსაზღვრე-ბანია. ასე რომ, ჩვენთვის საჭირო ტექსტი მხოლოდ ეფრემის წყა-ლობით შემოგვრჩა. ეფრემ მცირის მიხედვით, იგი «რიცხუელი» 50 თავისაგან შედგება, რომელსაც კიდევ სამი «ურიცხუნი» ერთვის. ამ დაუნომრავ თავთაგან პირველში ჩვენ მიერ არჩეული საკითხი არის განხილული. ფილოსოფიის დამასკელისეულ განსაზღვრებათა ბერ-ძნული ტექსტის პარალელურად მოგვყავს ეფრემ მცირის თარგმანი.

Ὅρισμοὶ τῆς φιλοσοφίας εἰσὶν ἕξ.

α´ Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων, ἢ ὄντα ἐστίν, ἤγουν τῆς αὐτῶν.

β´ Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

γ´ Φιλοσοφία ἐστὶ μελέτη θανάτου τοῦ τε προαιρετικοῦ τοῦ τε φυσικοῦ.

δ´ Φιλοσοφία ἐστὶν ὁμοίωσις θεῶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπων· ὁμοιοῦμεθα δὲ θεῶ κατὰ τὸ δίκαιον καὶ ὅσιον καὶ ἀγαθόν. Δίκαιον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ τοῦ Ἰσου διανεμητικὸν ἦτοι μῆτε ἀδικεῖν μῆτε ἀδικεῖσθαι μῆτε λαμβάνειν πρόσωπον ἐν κρίσει, ἀλλ’ ἀποδιδῶναι ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὅσιον δὲ τὸ ὑπὲρ τὸ

* აკად. შალვა ნუცუბიძის დაბადებიდან 125 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონ-ფერენციაზე წაკითხული მოხსენება. თბილისი, თსუ, 12-13.12.2013.

δικαίον ἦτοι τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀδικούμενον ἀνέχεσθαι καὶ συγχωρεῖν τοῖς ἀδικοῦσι καὶ μᾶλλον εὐεργετεῖν αὐτούς.

ε´ Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν· ἡ γὰρ φιλοσοφία ἀρχὴ ἐστὶ πάσης τέχνης, δι´ αὐτῆς γὰρ πᾶσα τέχνη εὔρηται.

ζ´ Φιλοσοφία ἐστὶ φιλία σοφίας· σοφία δὲ ἀληθὴς ὁ θεὸς ἐστίν. Ἡ οὖν ἀγάπη ἡ πρὸς τὸν θεόν, αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία.¹

განსაზღვრებანი ფილოსოფოსობისანი ექუს არიან

პირველი, ფილოსოფოსობა არს მეცნიერება ნამდვლვეთად, უკუეთუ ნამდვლვე რად არიან, ესე იგი არს, ცნობად ბუნებისა თვისისად.

მეორე, ფილოსოფოსობა არს მეცნიერება საღმრთოთა და კაცობრივთა საქმეთად.

მესამე, ფილოსოფოსობა არს წურთად სიკუდილისა შემთხუვეითისადცა და ბუნებითისადცა.

მეოთხე, ფილოსოფოსობა არს მსგავსება ღმრთისად ძალისაებრ კაცობრივისა, ხოლო ვემსგავსებით ღმერთსა სიმართლითა და სიწმიდითა და სახიერებითა. სიმართლე უკუე არს სწორად განმყოფელობად, ესე იგი არს, არცა ცრუვებად, არცა თუალ-ხუმად სასჯელსა შინა, არამედ მიგებად თითოეულისად საქმეთა მისთაებრ. ხოლო სიწმიდე და სახიერება არს ზეშთა სიმართლისად, რადთა თავს-იდებდეს ცრუთასა და არა ხოლო შეუნდობდეს, არამედ კეთილსაცა უყოფდეს მათ, რომელნი ჰმძლავრობდენ მას.

მეხუთე, ფილოსოფოსობა არს კვლოვნებად კვლოვნებათად და მოძღურებად მოძღურებათად, რამეთუ ფილოსოფოსობა დასაბამი არს ყოველთა ხელოვნებათად, რამეთუ მის მიერ ყოველი კვლოვნებად მოპოვნებულ იქმნა.

მეექუსე, ფილოსოფოსობა არს სიყუარული სიბრძნისად, ხოლო სიბრძნე ჭეშმარიტი ღმერთი არს. აწ უკუე სიყუარული ღმრთისა მიმართ — ესე არს ჭეშმარიტი სიბრძნე“.²

რამდენადაც ზოგიერთი ძველი ქართული ტერმინის მნიშვნელობა დაზუსტებას მოითხოვდა, ვფიქრობთ, უძჯობესი იყო მთელი «განსაზღვრების» ახალი რედაქციის შექმნა:

¹ Joannes Damascenus, *Dialectica sive Capita philosophica*. TLG 2934.002. თ. 66.

² *იოანე დამასკელი, დიალექტიკა*, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო მაია რაფაგამ, თბ., 1976. გვ. 172. ქართულსა და რუსულ თარგმანებს შორის მცირე სხვაობა შეიმჩნევა: Творения преподобного Иоанна Дамаскина. Источник знания, перевод и комментарии Д. Е. Афиногенова, А. А. Бронзова, А. И. Сагарды, Н. И. Сагарды, м., 2002. გვ. 117-118.

განსაზღვრება ფილოსოფიისა არის ექვსი

ა) ფილოსოფია არის არსებათა შემეცნება; არსება კი არის ის, რასაც წარმოადგენს მისი ბუნება.

ბ) ფილოსოფია არის საღმრთო და კაცობრივ საქმეთა შემეცნება.

გ) ფილოსოფია არის მომზადება, როგორც ნებსითი, ისე ფიზიკური სიკვდილისათვის.

დ) ფილოსოფია არის ღმრთის მსგავსების მოპოვება ადამიანის შესაძლებლობის მიხედვით; ხოლო ღმერთს ვემსგავსებით სიმართლით, სიწმიდითა და სახიერებით. სიმართლე კი არის სწორად განაწილება (მისაგებელისა), ანუ იგი არც უსამართლოდ მოქცევაა, არც ზიანის მიყენება, არც პირფერობა სასამართლოზე, არამედ თითოეულისთვის საქმეთა მისთაებრ მიგება; ხოლო სიწმინდე და სიკეთე აღმატებულია სამართლიანობაზე იმით, რომ უთმობს უსამართლობას და, უფრო მეტიც, კეთილსაც უყოფს მათ.

ე) ფილოსოფია არის ხელოვნება ხელოვნებათა და მეცნიერება მეცნიერებათა, ვინაიდან ფილოსოფია არის დასაბამი ყოველი ხელოვნებისა, ანუ ყველა ხელოვნება მის მიერ იქნა გამოგონილი.

ვ) ფილოსოფია არის სიბრძნის სიყვარული; რადგან ჭეშმარიტი სიბრძნე ღმერთია, ამიტომ სიყვარული ღმრთის მიმართ — ეს არის ჭეშმარიტი ფილოსოფია.

ამ განსაზღვრებათა მოცემის შემდეგ იოვანე დამასკელი ფილოსოფიის თეორიულ და პრაქტიკულ სფეროებად დაყოფას გეთავაზობს. თეორიული ფილოსოფია მოიცავს თეოლოგიას, მათემატიკასა და ფიზიოლოგიას; მათემატიკა კი განიყოფება არითმეტიკად, მუსიკად, გეომეტრიად და ასტრონომიად; ხოლო პრაქტიკული ფილოსოფიის შემადგენელია ეთიკა, ეკონომიკა და პოლიტიკა.

თეორიული ფილოსოფია, ანუ «ხედვად არს გულისჯმის-ყოფად უნივეთოთა და უჯორცოთად, რომელ არს ღმერთი... ამისსა შემდგომად ანგელოზთაცა და ეშმაკთა და სულთაცა უნივეთო ეწოდების»³. ყოველივე ეს კი არის საგანი თეოლოგიისა. ამასთანავე, «ხედვად არს გულისჯმის-ყოფად ნივთიერთაცა ბუნებათად, რომელ არიან ცხოველნი და ნერგნი და ქვანი და სხუანი ესევეითარნი»⁴, რომელნიც ბუნებისმეტყველების, ანუ ფიზიოლოგიის დარგს მიეკუთვნებიან. ამავე სფეროში შედის მათემატიკაც, რომელიც თავისთავად არც

³ დიალექტიკა, გვ. 172.

⁴ იქვე, გვ. 173.

ნივთიერია და არც უნივთო, მაგრამ ზოგჯერ ერთშიც იხილვება და მეორეშიც. მათემატიკის შემადგენელი სხვა დარგებიც ამავე სახისაა.

ხოლო პრაქტიკული ფილოსოფია ზნე-ჩვეულებებს აწესრიგებს და ადამიანებს მოქალაქეობას ასწავლის. ამასთან «უკეთუ იგი მართო ერთ კაცს განსწავლის, მას ეთიკა ეწოდება; უკეთუ მთელ ოჯახს, მაშინ ეწოდება ეკონომიკა; ხოლო უკეთუ მთელ ქალაქს ასწავლიდეს, მას პოლიტიკა ეწოდება»⁵.

ფილოსოფიის დამასკელიეული დაყოფა ორიგინალური არ არის. ანალოგიური სქემები გვხვდება ორიგენესთან (გარდ. 253 წ.) და კასიოდორესთან (გარდ. 578 წ.), რომელნიც დასაბამს, თავის მხრივ, არისტოტელური და ნეოპლატონური სქემებიდან იღებენ⁶. იმავეს თქმა შეიძლება ფილოსოფიის განსაზღვრებებზეც, რომლითაც ღირსმა იოვანე დამასკელმა მთელი ქრისტიანული და ანტიკური სიბრძნისმეტყველება ექვს პუნქტში შემოკრიბა და შუა საუკუნეების ბიზანტიური აზროვნებისთვის დამახასიათებელი კლასიკური ნიმუში მოგვცა.

რა თქმა უნდა, იოვანე დამასკელის განსაზღვრებათა თეოლოგიურ-ფილოსოფიური სინთეზი დღევანდელი ფილოსოფიური გაგებით მიუღებელია, მაგრამ მასზე მართლმადიდებლურ რელიგიას უარი არ უთქვამს. მართალია, II-III სს-ის ზოგიერთი ავტორი (მაგ., ტატიანე ასურელი, თეოფილე მესოპოტამიელი, ტერტულლიანე⁷) უარყოფდა ფილოსოფიას, მაგრამ ეკლესიამ ღმრთისმეტყველებისა და ფილოსოფიის თანაარსებობის გზა აირჩია. სხვათა შორის, XII ს-ის ქართველმა ისტორიკოსმა ტერტულლიანესეული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ანტინომია გელათის მაგალითზე, ჩვენი აზრით, შეგნებულად გააუქმა: «რომელიცა აწ წინამდებარე არს ყოვლისა აღმოსავალისა მეორედ იერუსალემად, სასწაულად ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულებისად, სხუად ათინად, ფრიად უადრეს მისსა საღმრთოთა შინა, წესად და კანონად ყოვლი-

⁵ Joannes Damascenus, *Dialectica sive Capita philosophica*. TLG 2934.002. თ. 66.

⁶ Адо И., *Разделение философии у Кассиодора и Оригена* // *Свободные искусства и философия в античной мысли*, М., 2002. გვ. 363-366.

⁷ Шохин В. К., *Христианские догматы и философская рациональность: конфронтация или синергия?* // *Богословие и философия: аспекты диалога. Сборник докладов конференции*, М., 2001. გვ. 200-201. ტერტულლიანეს ეკუთვნის ცნობილი რიტორიკული შეკითხვა: «რა არის საერთო ათენსა და იერუსალიმს, აკადემიასა და ეკლესიას შორის?» (იქვე).

სა საეკლესიოდასა შუენიერებისად».⁸ — ე. ი. ეს «სხვა» ათენი, ანუ გელათის სასულიერო აკადემია, ბერძნული წარმართული მწიგნობრობის უდიდესი ცენტრის ფილიალი კი არ არის, არამედ საღმრთო წესებითა და სწავლებით მასზე აღმატებული საგანმანათლებლო კერა, ანუ მეორე იერუსალიმი. დავითის ისტორიკოსის პოზიცია, მისი მოღვაწეობის დროს, ეკლესიაში კარგა ხნის განმტკიცებული იყო. უკვე IV ს-ში წმიდა ბასილი დიდმა დაწერა ქრესტომათიული თხზულება «ახალგაზრდებს იმის თაობაზე, როგორ მიიღონ სარგებელი წარმართული მწერლობიდან»⁹, რომლითაც ნათლად განისაზღვრა ფილოსოფიის მნიშვნელობა გარკვეულ ქრისტიანულ დებულებათა ინტელექტუალურად შეთვისების საქმეში.

თეოლოგიის ისტორიკოსები თანხმდებიან, რომ ბიზანტიურ აზროვნებას, ლათინური სქოლასტიკისგან განსხვავებით, ღმრთისმეტყველებისა და ფილოსოფიის სფეროები მკაფიოდ არასდროს გაუმიჯნავს, მაგრამ ფილოსოფიას «მისი კომპეტენციის საზღვრებზე კი ზუსტად მიუთითა».¹⁰ ისტორიული გადასახედიდან ჩანს, რომ თეოლოგიისა და ფილოსოფიის განცალკევების დასავლურმა გზამ, რომელსაც სათავე დომინიკანელმა თეოლოგმა, თომა აქვინელმა (XIII ს.) დაუდო, ორივე სფერო მნიშვნელოვნად დააზარალა. კათოლიკურ და პროტესტანტულ თეოლოგიაზე რომ არაფერი ვთქვათ, საერთოდ, ევროპული იდეა «წმინდა ფილოსოფიისა», ანუ მისი ავტონომიურობისა, პროტოპრესვიტერი ვასილი ზენკოვსკის გამოთქმა რომ ვიხმართ, ფიქცია გამოდგა.¹¹ სეკულარიზებული, სასულიერო დებულებათაგან განძარცვული თანამედროვე დასავლური ფილოსოფია გამუდმებით ეძებს თავისივე არსებობის გამამართლებელ ნაირგვარ არგუმენტებს და, მით უმეტეს, ცოდვის მორევში ჩათრეული კაცობრიობისთვის მას ახალი მაშველი რგოლის გამოგონება აღარ შეუძლია. ქართულ სინამდვილეში კი საერთოდ პაროდული სიტუაცია შეიქმნა, ფილოსოფოსისა, და ასევე თეოლოგიის, წოდება მედია-ექსპერტთან არის გაიგივებული.

ვფიქრობთ, ღირს მ. მამარდაშვილის ერთი თვითმეფასების გათ-

⁸ ცხორებად მეფეთ-მეფისა დავითისი, ტექსტი გამოსაცემად მოაშხადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო შუქალა შანიძემ, თბ., 1992. გვ. 175.

⁹ ქართული თარგმანი პროფ. გვანცა კოპლატაძისა გამოიცა ორჯერ (2010, 2011).

¹⁰ Протоиерей Олег Давыденков, Философия и теология в системе византийского мышления эпохи вселенских Соборов // Вестник ПСТГУ, 1(21), 2008. გვ. 10.

¹¹ Протопресвитер Василий Зеньковский, Христианское учение о познании, т. 1, გვ. 2. <http://azbyka.ru>.

ვალისწინება: «იმისთვის, რომ ვიყოთ მოქალაქენი, ე. ი. სოციალური ცოდნით რომ ვიცხოვროთ, რომელიდაც განყენებულ ჭეშმარიტებებს თვით ჩვენთან მიმართებით, ჩვენი მაქსიმალური შესაძლებლობებით უნდა ვიგებდეთ. სწორედ აი აქ, ამ განყენებულობათა და მათ გამოვლენათა შორის, მე ვხედავ მოწოდებას ფილოსოფოსისა, რომელსაც ჩვენი საზოგადოება დღეს ასე ელოდება; იმიტომ, რომ ჩვენ გავვლურებული ცნობიერების, აწ უკვე, გაჭიანურებულ პერიოდში ვიმყოფებით. ჩვენ ინფანტილური აღმოვჩნდით»¹². ალბათ, სადავო არ არის, რომ პრინციპულად არაფერი შეცვლილა, ცნობიერების კიდევ უფრო გავვლურებასთან ერთად ფილოსოფიის ინფანტილიზმიც ვითარდება. ან რა ზღვარი უნდა დაედოს ამ პროცესს, როცა «მაგალითად, ფილოსოფიისთვის თავის საკუთარ ავტონომიურ სფეროში გადასასვლელ მთავარ პირობას («ფილოსოფიური განწყობის» შესაქმნელად) წარმოადგენს არაფილოსოფიურ სინამდვილესა და ყოველგვარ წანამძღვარზე უარის თქმა, ანუ გარკვეული აზრით, უმაღლო აზროვნება (ფილოსოფოსს უფლება არა აქვს თავის ნაშრომში ზებუნებრივ ნიჭთა დამოწმებისა, მაშინაც კი, თუ იგი როგორც პიროვნება მათ იღებს)»¹³.

თანამედროვე ფილოსოფოსის ეს გულწრფელი აღიარება საკითხის არსში გვახედებს, მაგრამ, პრაქტიკული თვალსაზრისით, რომელ პრობლემაზე შეუძლია მას პოზიტიური რჩევის მოცემა, მაშინ, როცა ამჟამინდელი ყველა გლობალური კრიზისი «არაფილოსოფიურ სინამდვილესთან», ანუ სულიერ დეფიციტთან არის დაკავშირებული? სწორედ «უმაღლო აზროვნება» არის მიზეზი გონებრივ მუშაკთა უძლურებისა, რაც გამოიხატება ჭეშმარიტი ფილოსოფიის არცოდნით, უმოქმედობითა და იმ უნარის დაკარგვით, რომელიც მათ აბობოქრებული გარყვნილებისა და სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ ხმის ამაღლებისა და საზოგადოებაში იმედის ჩანერგვის ძალას მისცემდა.

ჩვენი ერი კულტურული არსებობის იმგვარ ზღვართან იმყოფება, რომ ცხოვრებისეულ კანონებთან დაუკავშირებლად განყენებულ თემებზე საუბარი ვერავითარ სარგებელს ვერ მოგვიტანს. ამიტომ, როცა ჩვენ ფილოსოფიის გასულიერების სურვილს გამოვხატავთ, პირველ ყოვლისა კოლეგებისა და საზოგადოების იმ მოაზროვნე

¹² სტატია ინტერნეტიდან: М. К. Мамардашвили, Философия — это сознание вслух, გვ. 5.

¹³ სტატია ინტერნეტიდან: А. Л. Доброхотов, проф., доктор филс. наук, Христианство и философия, გვ. 9.

ნაწილს ვგულისხმობთ, რომელსაც ქვეყნის ბედზე ღმრთის წინაშე პასუხისმგებლობა აკისრია.

სამომავლოდ, ალბათ, კარგი იქნება, თუ კონკრეტულ საჭირობო-ოტო საკითხთა განსახილველად ხშირად შევიკრიბებით და ჩვენს შეხედულებებს ერთმანეთს გავუზიარებთ. დაე, აკად. შალვა ნუცუბიძის საიუბილეო საღამო გამხდარიყოს ამგვარ შეხვედრათა დასაბამი.

13.12.2013.

